

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Бурак А.Г. Роль фразеологизмов в формировании коммуникативных навыков и умений у иностранных учащихся. Минск : БГУ, 2006. С. 25–31. URL: <https://docplayer.ru/41317804-A-g-burak-minsk-bgu-rol-frazeologizmov-v-formirovanii-kommunikativnyh-navykov-i-umeniy-u-inostrannyh-uchashchih-sya-izuchenie-frazeologizmov-na.html>.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Просвещение, 1983. 248 с.
3. Зацепина К.Д. Изучение глагольных фразеологизмов на занятиях по русскому языку как иностранному. *Гуманитарный вестник*. 2015. Вып. 5. С. 15–20.
4. Игнатенко О.П., Фатеева Ю.Г. Профессиональные фразеологизмы в практическом курсе русского языка как иностранного (на материале языка медицины). *Вестник Волынского государственного университета. Серия 2 «Языкознание»*. 2017. Т. 16. № 2. С. 181–188.
5. Козырева Н.Ю. Ролевая игра как один из методов интерактивного обучения. *Ученые записки Таврического национального университета им. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Т. 25 (64). № 1. Ч. 2. С. 289–293.
6. Олейник М.А. Обучение иностранных студентов-гуманитариев русским фразеологизмам : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2006. 22 с.
7. Петриченко И.Б. Актуальность изучения русских фразеологических оборотов в иностранной аудитории / Дніпропетровський національний університет. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. С. 221–223.

УДК 811.161.1'373.46:821.161.1-31

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.13>МЕДИЧНИЙ ТЕРМІН У ОПОВІДАННЯХ А.П. ЧЕХОВА
ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУMEDICAL TERMS IN ANTON CHEKHOV'S STORIES
AS THE MAIN ELEMENT OF LITERARY TEXT

Гусєва О.І.,

*orcid.org/0000-0002-3187-913X**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Петько В.В.,

*orcid.org/0000-0002-5505-8838**студентка магістратури
кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті розглянуто функціонування та природа терміну не лише як інструменту наукового пізнання у науковому чи науково-популярному стилях, а як образно-виразного засобу у творах художньої літератури. Постійний науковий інтерес до природи терміну та практична мотивація причин його дослідження сприяли, свого часу, становленню науки про терміни та термінологію, і дотепер продовжує визначати розвиток теорії терміну. Зокрема, досліджується явище детермінологізації, тобто переходу терміну з термінологічної системи у сферу загальної мови.

Існує багато наукових робіт, присвячених стилю А.П. Чехова, але дослідники зовсім не торкаються теми медичної термінології та її функцій у творчості письменника. Цікавість вивчення саме чеховських медичних термінів викликана ще й тим, що А.П. Чехов був не лише класиком світової літератури, а й лікарем. У своїх творах він дав науково виправдане відображення психічних і тілесних страждань людини, зумів з винятковим реалізмом намалювати внутрішній світ тяжкохворого, керуючись знаннями і досвідом, отриманими ним в процесі навчальної та робочої діяльності. Дослідження перекладу медичної термінології, що використовується у образотворчій функції, взагалі не мають поки що теоретичного підґрунтя, традиційно наука вивчає переклад медичного терміну, що функціонує у більш властивому йому контексті – науковому або науково-популярному.

Медичні терміни – це основний елемент художнього тексту, що використовується Чеховим у оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу тощо. При цьому ним використовуються як широкोजивані, так і спеціальні, та вузькоспеціальні терміни. Разом із номінативною функцією ці терміни використовуються

для створення особливої виробничої атмосфери, чи то лікарні, чи аптеки, чи за її лаштунками, чи просто праці лікаря у пацієнта вдома.

Ключові слова: медичний термін, образно-виразні засоби, художній стиль, контекст, індивідуальний авторський стиль.

The article deals with the functioning and nature of the term not only as a tool of scientific cognition in scientific or popular science styles, but as a means of expression in works of fiction. The continuing scientific interest in the nature of the term and the practical motivation behind the reasons for its research have contributed, in due course, to the formation of the science of terms and terminology, and still continues to determine the development of the theory of the term.

There are many scientific works devoted to the style of A. Chekhov, but the researchers have not studied the topic of medical terminology and its functions in the writer's work at all. The interest of studying Chekhov's medical terms is also caused by the fact that A. Chekhov was not only a classical author of the world literature, but also a doctor.

In his works he gave a scientifically justified reflection of the mental and physical suffering of a man. He was able to describe the inner world of the severely ill person with the exceptional realism using the knowledge and experience gained at the university and in the process of education and work. Studies of the translation of the medical terminology used in the descriptive function still have no theoretical basis at all. Traditionally science studies the translation of a medical term that functions in a more peculiar context – scientific or popular.

Medical terms are the main element of the literary text used by A. Chekhov in his stories to describe the discussions and business conversations of doctors, describe the circumstances of patient review, surgeries, medical recommendations, the condition and state of health of patients, their diagnosis. Herewith he used broad-based, special, and highly specialized terms. Together with the nominative function, these terms are used to create a special working climate, whether hospital or reception, or pharmacy, or backstage, or simply the work of a doctor at home.

Key words: medical term, impressive means, literary style, context, individual author's style.

Постановка проблеми. Термін як інструмент наукового пізнання викликав інтерес багатьох дослідників, що працюють не лише у царині лінгвістики, а й у суміжних із лінгвістикою напрямках. Проблеми термінознавства завжди перекувалися із актуальними проблемами, що вирішувала теорія знака та теорія слова. Отож, сучасна теорія терміну – результат роботи дослідників, що працюють у найрізноманітніших галузях знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науку про термін було започатковано ще на початку ХХ століття, а у 70-ті роки термінологія спеціальних галузей знань залишається предметом як традиційної, так і прикладної лінгвістики. Значний внесок у розробку теорії терміну як одиниці спеціальної мови внесли дослідження зі стилістики та інші прикладні дослідження [1, с. 46].

За свідченнями Т.А. Журавльової, у працях сучасних науковців термінологічні проблеми, як правило, досліджуються у наступних чотирьох напрямках: 1) лінгвістичний опис природи терміну та організації термінології; 2) автоматизовані технології (із використанням комп'ютерної техніки) для аналізу термінів; 3) аналіз терміносистем мови з метою конструювання штучних мов для сучасних інформаційних систем; 4) стандартизація науково-технічної термінології [6, с. 39].

Отже, основні напрями дослідження термінології та ретельні реєстри проблем терміну та термінології подано у монографіях С.В. Гріньова, Т.А. Журавльової, роботах Ю.М. Марчука, В.Н. Прохорова, В. А. Татарінова, у дисертаційному дослідженні С.Д. Шелова, наукових розвідках інших відомих термінологів. Вивченням

внутрішньої природи терміну займаються В.Н. Прохорова, Е.Ф. Скороходько, В.А. Татарінов, П.А. Флоренський. Лінгвістичні основи вчення про термін, що було розроблено Г.О. Вінокуром, Б.М. Головіним, Р.Ю. Кобріним, ретельно висвітлюються та розвиваються у роботах С.В. Гріньова, В.П. Даниленко, В.М. Овчаренко, Н.А. Слюсареві.

Постійний науковий інтерес до природи терміну та практична мотивація причин його дослідження сприяли, свого часу, становленню науки про терміни та термінологію, і дотепер продовжує визначати розвиток теорії терміну. Існує багато наукових робіт, присвячених стилю А.П. Чехова. Це роботи І.М. Гейзера [2], Н. Дмитрієвої [3], Л.Є. Кройчик [7], О.А. Покровської [8], Г.Ф. Татарнікової [9] та інших, але дослідники зовсім не торкаються теми медичної термінології та її функцій у творчості А.П. Чехова [2; 3; 7; 8; 9].

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що цікавість вивчення саме чеховських медичних термінів викликана ще й тим, що А.П. Чехов був не лише класиком світової літератури, а й лікарем. У своїх творах він дав науково виправдане відображення психічних і тілесних страждань людини, зумів з винятковим реалізмом намалювати внутрішній світ тяжкохворого, керуючись знаннями і досвідом, отриманими ним в університеті і в процесі навчальної діяльності. Дослідження перекладу медичної термінології, що використовується у образотворчій функції, взагалі не мають поки що теоретичного підґрунтя, традиційно наука вивчає переклад медичного терміну, що функціонує у більш властивому

йому контексті – науковому або науково-популярному. Саме ці фактори зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження стали медичні терміни, використані А.П. Чеховим у його творах, а саме оповіданнях, об'єднаних загальною медичною тематикою.

Предметом наукової розвідки є функціональні особливості медичної лексики в системі художньо-образних засобів оповідань А.П. Чехова.

Матеріалом дослідження стали оповідання про лікарів, де описуються їх робочі буденні епізоди із практики, або життя, про тяжкохворих або людей, що помирають, про душевний стан персонажів а також гумористичні оповідання.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у ретельному аналізі практичного підґрунтя класифікації медичної лексики, що використовується у творах А.П. Чехова, запропонованої Ю.Б. Жидковою [4; 5].

Вивчення вживання медичної лексики у творах саме А.П. Чехова становить значний інтерес, оскільки допомагає виявити особливості індивідуально-авторського слововживання, індивідуального художнього стилю письменника. Особливо цікавим виявляється цей аспект творчості саме цього письменника, оскільки за життя А.П. Чехов був не лише митцем слова, а й лікарем-практиком.

У лексичному складі мови науки існує кілька класифікацій термінів. Як зазначає Ю.Б. Жидкова, «традиційно у художніх творах виділяють широковживані терміни, спеціальні та вузькоспеціальні. Широковживані терміни фіксуються в тлумачних словниках без спеціальних позначок. Спеціальні терміни представлені в тлумачних словниках, але мають при собі позначку «спеціальні». Для встановлення значення вузькоспеціальних термінів необхідно звернутися до спеціальних словників, оскільки їх значень немає в тлумачних словниках» [4, с. 84].

У своєму дослідженні ми притримуємося даної класифікації, що подає Ю.Б. Жидкова, при цьому у своїй науковій розвідці дослідниця подає ще одну класифікацію медичних термінів, що використовуються у творах саме А.П. Чехова. Вона зазначає, що «всього у оповіданнях А.П. Чехова виділено 283 медичних термінів. Велику групу складають широковживані терміни (262 лексичні одиниці): *рак, інвалід, кровотечение, рецепт, коронка, органическая ткань* тощо; спеціальні терміни складають 16 лексичних одиниць: *конституция, сигнатура, евстахиевы трубы, апоплексический удар* тощо; вузькоспеціальні терміни нечисленні (5 лексичних одиниць): *анев-*

ризма, тракция, гиперестезия, неврит, везикулярное дыхание» [4, с. 84].

Найбільша група медичних термінів, яку можемо виділити у оповіданнях А.П. Чехова, – це медичні терміни, що використовуються письменником як основний елемент художнього тексту.

За допомогою медичних термінів як основного елементу художнього тексту створюється особлива атмосфера, що є важливим для сучасного читача, що вже досить далеко стоїть від чеховських оповідань у часі, крок, що зробила медицина з тих часів до сучасності, важко навіть уявити. Отож, вкрай важливим є тогочасна атмосфера, що простежується в оповіданнях про лікарів чи де героями є лікарі.

Медичні терміни – це основний елемент художнього тексту, що використовується Чеховим у своїх оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу тощо. Розглянемо цей лексичний прошарок більш детально.

Так, як було зазначено вище, медичні терміни застосовуються Чеховим для опису діагнозу, стану хворої людини, чи констатуються причини смерті пацієнта, наприклад:

«Нужно глядеть чудовищу прямо в глаза. У мальчика бугорчатка мозга, и нужно постараться приготовить себя к его смерти, так как от этой болезни никогда не выздоравливают» («Доктор») [14, с. 159].

«Это был высокий, крайне исхудалый мужик с угрюмым волосатым лицом; он сидел на кровати и всё время, как маятником, кивал головой и махал правой рукой. Пашка долго не отрывал от него глаз. Сначала маятничкообразные, мерные кивания мужика казались ему курьезными... Пройдя в третью палату, он увидел двух мужиков с темно-красными лицами, точно вымазанными глиной. Они неподвижно сидели на кроватях и со своими странными лицами, на которых трудно было различить черты, походили на языческих божков. – Тетка, зачем они такие? – спросил Пашка у сиделки. – У них, парнишка, воспа» («Беглец») [14, с. 179–180].

«Бромистые препараты, праздность, теплые ванны, надзор, малодушный страх за каждый глоток, за каждый шаг – всё это в конце концов доведет меня до идиотизма. Я сходил с ума, у меня была мания величия, но зато я был весел, бодр и даже счастлив, я был интересен и оригинален... Я видел галлюцинации, но кому это мешало? Я спрашиваю: кому это мешало?» («Черный монах») [10, с. 184].

«Поговорили мы... потом сели чай пить; вдруг жена вскрикивает, хватая себя за **сердце** и падает на спинку стула. Мы отнесли ее на кровать и... я уж и **нашатырным спиртом** тер ей виски, и водой брызгал... лежит, как мертвая... Боюсь, что это **аневризма**... Поедемте... У нее и отец умер от **аневризмы**...» («Враги») [12, с. 32].

«**Крови много потеряно**, да и, кроме того, удар по голове каким-то тупым орудием, наверное, сопровождался **сотрясением мозга**. Было ли **сотрясение мозга** или нет, не мое дело решать, но только Ольга открыла глаза и попросила пить...» («Драма на охоте») [13, с. 178].

«И, с вашего позволения, **относительно глотки** могу вам предположить, что очень уж **дерет и хрипит**. Точно у тебя в горле какой-то кот сидит и лапами того... На бас действует **простуда** больше» («Сельские эскулапы») [11, с. 232].

Ці приклади описують діагнози та стан пацієнтів.

Далі – констатація та причини смерті (з описом симптомів):

«Под вечер Андрей Ефимыч умер от **апоплексического удара**. Сначала он почувствовал **потрясающий озноб и тошноту**; что-то **отвратительное**, как казалось, проникая во всё тело, даже в пальцы, потянуло от желудка к голове и залило глаза и уши. **Позеленело в глазах**» («Палата № 6») [10, с. 159].

«...вчера Дымов, вскрывши труп с диагностикой **«злокачественная анемия»**, нашел **рак поджелудочной железы**» («Попрыгунья») [12, с. 21].

Крім того, медичні терміни застосовуються для опису виробничої лікарської обстановки (зокрема, виробничого пейзажу), чи опису дій лікаря при огляді пацієнтів, лікарські розмови чи дискусії між собою.

Лікарській дискусії, наприклад, присвячено цілу гумореску «У постели больного», розглянемо декілька витримок з неї:

«Я, признаться, плохой приверженец **консервативного метода**. [...] Он жалуется, что у него **в груди теснит... жмет... душит**... Не обойтись без **сильного возбуждающего**... [...] Но прежде, чем давать **возбуждающее**, я просил бы вас обратить внимание на его **конституцию**...» [15, с. 60].

Деякі частини текстів, де застосовуються медичні терміни, можна віднести до декількох розділів, на які поділено всі приклади. Так, частину наступного фрагменту тексту можна віднести до «причин смерті», що було описано вище,

але більш широкий контекст описує ділову розмову лікарів, Чехов сам пише «...за обедом оба доктора говорили... [...] вели медицинский разговор...»:

«За обедом оба доктора говорили о том, что при **высоком стоянии диафрагмы** иногда бывают **перебои сердца**, или что **множественные невриты** в последнее время наблюдаются очень часто, или что вчера Дымов, вскрывши труп с диагностикой **«злокачественная анемия»**, нашел **рак поджелудочной железы**» («Попрыгунья») [12, с. 21].

Опис ділової виробничої лікарської обстановки:

«Знаете, отчего он заразился? Во вторник у мальчика высасывал через трубочку **дифтеритные пленки**» («Попрыгунья») [12, с. 27].

«Всем также известно, что уважаемый коллега Жила у актрисы Семирамидиной принял **блуждающую почку** за **абсцесс** и сделал пробный прокол, отчего и последовал вскорости **exitus letalis**» («Интриги») [11, с. 361].

Опис виробничого пейзажу (дещо ширше поняття, ніж виробнича обстановка) Чехов подає в оповіданні «В аптеке», йому вдається яскраво та випукло подати пейзаж, що постає у уяві читача саме завдяки правильному та влучному використанню медичних термінів:

«За желтой, лоснящейся конторкой, уставленной вазочками с **сигнатурами**, стоял высокий господин с солидно закинутой назад головой, строгим лицом и с выхоленными бакенами – по всем видимостям, провизор» («В аптеке») [12, с. 54].

«С полком Свойкин перевел глаза на стоящую около него стеклянную этажерку. Тут увидел он **резиновые кружочки, шарики, спринцовки, баночки с зубной пастой, капли Пьерро, капли Адельгейма, косметические мыла, мазь для ращения волос**...» («В аптеке») [12, с. 56].

«Перед ним замелькали сначала всевозможные **«радиксы»: генциана, пимпелла, торментилла, зедоариа и прочее**. За радиками замелькали **тинктуры, oleum'ы, semen'ы**, с названиями одно другого мудренее и допотопнее» («В аптеке») [12, с. 56].

У цьому оповіданні Чехов перераховує різноманітні ліки, устаткування для їх приготування, що виражаються як загальнонавчаними термінами, так і термінами-епонімами, без додаткових пояснень. Все це створює яскраву та таємничу для пересічного громадянина атмосферу аптеки, що навіть може ріднитися з алхімією, так, назви радикасів у словниках не вказуються, і деякі назви з латини просто транслітеровані російською мовою.

Розглянемо кілька прикладів опису дій лікаря при огляді пацієнтів:

«Она сделала глотательное движение и про-
стонала. Затем ей **выпрыснули под кожу что-то**
вроде **гофманских капель**» («Драма на охоте»)
[13, с. 178].

Стан сучасної Чехову медицини та філософ-
ський погляд на медицину та природу людини
описується у оповіданні «Палата № 6»:

«**Обмен веществ!** Но какая трусость уте-
шатъ себя этим суррогатом бессмертия! [...] Видеть свое бессмертие в **обмене веществ** так же странно, как пророчить блестящую будущность футляру после того, как разбилась и стала негодною дорогая скрипка» («Палата № 6») [10, с. 124].

«В самом деле, какой неожиданный блеск, какая революция! Благодаря **антисептике**, делают операции, какие великий Пирогов считал невозможными даже **in spe**. Обыкновенные земские врачи решаются производить **резекцию коленного сустава**, на сто **чревосечений** один только **смертный случай**, а **каменная болезнь** считается таким пустяком, что о ней даже не пишут. **Радикально** излечивается **сифилис**. А **теория наследственности, гипнотизм, открытия Пастера и Коха, гигиена со статистикой, а наша русская земская медицина? Психиатрия с ее теперешнею классификацией болезней, методами распознавания и лечения** – это в сравнении с тем, что было, целый Эльборус. **Теперь помешанным** не льют на голову холодную воду и не надевают на них **горячечных рубаш**; их содержат по-человечески и даже, как пишут в газетах, устраивают для них спектакли и балы» («Палата № 6») [10, с. 124].

Терміни використовуються для опису лікарських рекомендацій для пацієнтів, настанов для їх подальших дій у лікуванні, та рецептів. Наприклад:

«От **насморка** полезен настой из «трын-травы», пить который следует натоцак, по

субботам. При сильном и упорном **кашле** постарайся денька три-четыре не кашлять вовсе, и твоя хворь исчезнет сама собою» («Врачебные советы») [15, с. 86].

«Глеб Глебыч смотрит некоторое время на больного, о чем-то мучительно думает, пожимает плечами и молча выходит из приемной.

– Должно быть, **катар!** – кричит он из аптеки.

– Дайте ему **olei ricini 2 u ammonii caustici!** 3 – кричит Кузьма Егоров. – **Растирать живот утром и вечером!** [11, с. 233].

«Доктор садится за столик и, потеряв ладонью лоб, прописывает Лизочке **бромистого натрия**, потом раскланивается и, пообещав побывать еще вечером, уезжает» («Страдальцы») [13, с. 315].

Висновки. Отже, медичні терміни як основний елемент художнього тексту використовуються Чеховим у своїх оповіданнях для опису дискусій та ділових розмов лікарів, опису обставин огляду пацієнтів, операцій, лікарських рекомендацій, настанов, рецептів, стану та самопочуття пацієнтів, їхнього діагнозу, констатації причин смерті, виробничої обстановки (зокрема, виробничого пейзажу), сучасного стану медицини тощо використовуються у оповіданнях Чехова у номінативній функції.

При цьому ним використовуються як широковживані, так і спеціальні, та вузькоспеціальні терміни. Разом з номінативною функцією дані терміни використовуються для створення особливої виробничої атмосфери, чи то лікарні н прийомі, чи аптеки, чи за її лаштунками, чи просто праці лікаря у пацієнта вдома.

Найбільш цікавими є ті контексти з оповідань А.П. Чехова, де можна споглядати явище детермінологізації, тобто переходу термінології з терміносистеми до загальної мови, де медичний термін стає поліфункціональним, а саме, виступає образно-виразним засобом чи засобом експресії, адже саме у цьому випадку відбувається контамінація наукового та художнього стилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику : учебное пособие [изд. 2-е, исправленное]. М. : Эдиториал УРСС, 2003. 360 с.
2. Гейзер И.М. Чехов и медицина. М. : Наука, 1960. 150 с.
3. Дмитриева Н.А. Послание А.П. Чехова. М. : Прогресс – Традиция, 2007. 368 с.
4. Жидкова Ю.Б. Функционирование медицинских терминов в рассказах А.П. Чехова. *Вестник ВГУ, серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 2 (ч. 2). С. 84–89.
5. Жидкова Ю.Б. Функционирование медицинской терминологии в художественных произведениях русских писателей XIX – начала XXI веков: на материале прозы А.П. Чехова, В.В. Вересаева, М.А. Булгакова, Ю.П. Германа, В.П. Аксенова, Л.Е. Улицкой: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.01; [Место защиты: Воронеж. гос. ун-т]. Воронеж, 2008. 184 с.
6. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. Монография. Донецк : АОО. Торговый дом «Донбасс», 1993. 253 с.

7. Кройчик Л.Е. Человек с молоточком. Вступительная статья. А.П. Чехов. *Рассказы и повести*. М., 1982. С. 5–23.
8. Покровская Е.А. Экспрессивность эллиптических конструкций с прямой речью в прозе А. П. Чехова. *Языковое мастерство А.П. Чехова*. Ростов-на-Дону, 1990. С. 89–95.
9. Татарникова Г.Ф. Слова чужого словаря как выразительно-образительное средство в произведениях А.П. Чехова. *Языковое мастерство А.П. Чехова*. Ростов-на-Дону, 1990. С. 103–107.
10. Чехов А.П. Рассказы и повести. М. : Изд. ВГУ, 1982. 480 с.
11. Чехов А.П. Полное собрание сочинений. М. : Наука, Т. 3, 1983. 619 с.
12. Чехов А.П. Полное собрание сочинений. М. : Наука, Т. 6, 1985. 733 с.
13. Чехов А.П. Первый любовник. М. : Изд-во АСТ, 2003. 347 с.
14. Чехов А.П. Рассказы. 1887. М. : Наука, 1974. 297 с.
15. Чехов А.П. Рассказы. Юморески. 1885–1886. Полное собрание сочинений и писем. Режим доступа (01.09.2019): <https://www.e-reading.club/book.php?book=64054>.

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.14>

ЯЗЫКОВЫЕ РЕФЕРЕНТЫ ПОНЯТИЯ *ОТСУТСТВИЕ* В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

МОВНІ РЕФЕРЕНТИ ПОНЯТТЯ *ВІДСУТНІСТЬ* У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

LANGUAGE REFERENTS OF THE NOTION OF *ABSENCE* IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Радчук О.В.,

orcid.org/0000-0002-0343-6796

кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры славянских языков

Харьковского национального педагогического университета
имени Г.С. Сковороды

Исследование посвящено рассмотрению понятия *отсутствие* в лексико-семантической системе языка и средств его репрезентации в русском языке. Используя методики концептуального анализа и интерпретации, подтверждается гипотеза о том, что лексические средства выражения понятия *отсутствия* появились в силу семантической неполноты языковых прототипов *нет* и *без*, поскольку они не выражали субъективных нюансов, которые приобрели конкретные слова.

Опираясь на понятие апперцепции как мыслительной операции, были установлены связи между прототипом и новой номинацией. Результаты анализа последовательно представлены в таблице «Лингвальные репрезентанты понятия *отсутствие*», которая наглядно демонстрирует аномальные фрагменты языковой системы и, в частности, указанного явления.

Материалы толковых, этимологических, словообразовательных и других лексикографических источников позволили сделать вывод о том, что формирование понятия *отсутствие* в разных словах происходит неодинаково. Новое слово может быть создано на основе существующих словообразовательных моделей, но в одних словах сема «отсутствие» заложена уже в корневой морфеме, а в других такая сема передается с помощью аффиксов.

Появление в русском языке заимствованных слов, передающих понятие *отсутствие*, связано с взаимовлиянием языков, проявлением межъязыкового лингвокультурного трансфера. В других языках, даже не родственных, потребность в выражении данного абстрактного понятия появилась раньше под влиянием экстралингвальных факторов.

Несмотря на высокий экспланаторный потенциал понятия *отсутствие*, семантика слова не всегда может быть объяснена с помощью данного понятия. Иногда значение мотивировано понятием *наличие*, которое демонстрирует бинарную оппозицию анализируемого понятия. Рассмотренные особенности русского языка, отражающие отсутствие номинаций, в которых не нашли воплощение прототипы *нет* и *без*, образуют лакуны в ее лексико-семантической системе, в частности в репрезентации понятия *отсутствие*.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, система языка, абстрактное понятие *отсутствие*, прототипы *нет* и *без*, методики концептуального анализа и интерпретации.

Дослідження присвячено розгляду поняття *відсутність* у лексико-семантичній системі мови й засобів його репрезентації в російській мові. Використовуючи методики концептуального аналізу та інтерпретації, підтверджується гіпотеза про те, що лексичні засоби вираження поняття *відсутності* з'явилися внаслідок семантичної неповноти мовних прототипів *немає* і *без*, оскільки вони не виражають суб'єктивних нюансів конкретних слів.